

Naoorlogse ruimtelijke ontwikkeling van de stad Groningen: De Laanhuizen (1955-1964), planvorming, beschrijving en analyse

Bregit Jansen – Bureau ArEA

08-02-2000

*In opdracht van:
Dienst RO/EZ Groningen,
afd. Bouw,- woningtoezicht & Monumenten*

Afbeelding 1
luchtfoto De Laanhuizen

Inhoud

Statement

1.0 Inleiding en situering

2.0 Morfologie van het gebied, ontwikkelingsgeschiedenis tot 1955

3.0 Planontwikkeling De Laanhuizen (1955-1957)

3.1 Planologisch kader: uitbreidingsplan van 1938-1940 en het structuurplan 1950

3.2 Doelgroep en het programma van eisen

3.3 Planintenties

3.4 Planproces

4.0 Het uitbreidingsplan (1957 – 1964)

4.1 De stedenbouwkundige structuur: infrastructuur en verkaveling

4.2 Woningtypen

4.3 Openbare ruimte: groenvoorziening, straten en pleinen

4.4 Gerealiseerd plan

5.0 Analyse van het plan

6.0 Ontwikkelingen na realisatie (1964 – 2000)

6.1 De huidige situatie

6.2 Recent beleid

6.3 Planvorming (2000)

7.0 Waardestelling van de wijk, poging tot waardering op basis van uniforme benadering

7.1 'Wat zeg je van m'n wijk'

7.2 Toelichting en conclusie

8.0 Bijzondere architectonische objecten en ensembles

9.0 Bijlagen

-Overzicht uitbreidingsplandossiers RO/EZ-archief

-Literatuur

-Geraadpleegde archieven

-Lijst van afbeeldingen

-Noten

Statement

- De Laanhuizen neemt een bijzondere plek in binnen de Groninger woningbouwgeschiedenis: het is de eerste buiten de gewoonlijke kanalen van de gemeentelijke dienst Stadsuitbreiding en Volkshuisvesting, door particulieren ontwikkelde woonwijk. Ontwikkeld in een tijd waarin de nationale overheid de woningmarkt domineerde en de termen 'vrije markt werking' of 'speculatie' nauwelijks betekenis hadden.
- De stedenbouwkundige structuur van De Laanhuizen is niet meer dan een verkavelingsstrategie; een in zichzelf gekeerde structuur ontworpen met gebruikmaking van een voor Groningen vernieuwend en modern idioom: stroken en herhaalde eenheden. Het sociale gedachtengoed (de wijkgedachte) is met voorbedachte rade buiten het ontwerp gelaten; van een 'core' of wijkhart is geen sprake.
- Ondanks de heldere en consistente verkaveling van de wijk is geen samenhangend, integraal ontwerp ontstaan: de groenstructuur is niet in het uitbreidingsplan geïntegreerd en de aansluiting bij de bestaande omgeving (vooroorlogse bebouwing en stadspark) is slecht. Praktisch het gehele geplande arsenaal winkels en bedrijven, maar ook het wijkgebouw zijn door kostenbesparingen tijdens de realisatie niet van de grond gekomen.

1.0 Inleiding en situering

Deze studie is tot stand gekomen in het kader van het project Naoorlogse wijken in de gemeente Groningen. Het project richt zich in navolging van het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) en het Monumenten Selectie Project (MSP) op de periode 1945 -1975. Per wijk is een inventarisatie, analyse en waardestelling gemaakt van de stedenbouwkundige structuur en de daarbinnen gerealiseerde architectuur. In deze studie wordt van De Laanhuizen verslag gedaan. Het verslag is opgebouwd uit enkele beschrijvende onderdelen (achtereenvolgens de morfologie, de planontwikkeling, het uitbreidingsplan en de ontwikkelingen na realisatie) en een tweetal onderdelen (de analyse en waardering), die de wijk ontleden en daaraan enkele conclusies verbinden.

In het westelijk stadsdeel van Groningen neemt De Laanhuizen de meest zuidelijke positie in. De bestaande infrastructuur van het Reitdiep en het Hoendiep delen het westen van de stad op in drie betrekkelijk individuele gebieden; dat zijn de Oranjebuurt in het noorden, Kostverloren en de Schildersbuurt in het centrum en de Zeeheldenbuurt en De Laanhuizen in het zuiden.

In de zeer korte periode van ca. 1955 tot ca.1965 werd De Laanhuizen, aan de hand van het plan Berlage van 1932 (en haar diverse wijzigingen tot aan 1940) in één deelplan en een drietal wijzigingen daarop, in een bouwstroom gerealiseerd tussen

het stadspark in het zuiden, de Paterswoldseweg in het oosten, de spoorlijn naar Leeuwarden in de noorden en de N370: de ringweg in het westen.

2.0 Morfologie van het gebied, ontwikkelingsgeschiedenis tot 1948

Morfologie van het gebied, afgeleid van de wijkbeschrijving 'Grunobuurt', die tot stand kwam in het kader van het Monumenten Inventarisatie Project 1850-1940.

Het laaggelegen gebied dat ingeklemd ligt tussen de Paterswoldseweg/Hoornsche dijk en het Hoornsche Diep (Noord Willemskanaal) ten zuidwesten van het Reitdiep wordt op oud kaartmateriaal aangeduid als Hoornsche dijk. Op de kaart van de provincie Groningen van Theod. Beckeringh van 1781 zijn de huizen aan de weg, wat later het eerste gedeelte van de huidige Paterswoldseweg zou vormen, als "Laanse huizen" aangeduid. Deze huizen lagen langs deze weg ongeveer van de de "Drentse laan" (de huidige Peizerweg) af tot nog voorbij de zuidtoegang van het Stadspark. De naam "Laanse huizen" is naderhand overgegaan op één van die huizen, een boerderij, deze draagt nu nog de naam "Laanhuizen".

De Aa zorgde voor de afwatering van de hoger gelegen Drentse zandgronden en de Hondsrug. Iets ten zuiden van de huidige Grunobuurt vertakte de Aa zich in twee armen. De westelijke arm werd gekanaliseerd tot Noord-Willemskanaal (voltooid in 1878). De oostelijke arm is tot op heden een meanderend stroompje, waarvan gedeeltes nog duidelijk in het landschap aanwezig zijn. Dit gebied is nu beschermd vanwege zijn grote cultuur-historische waarde.

Op de Topografisch-Militaire Kaart 1864 is, naast deze veranderingen, een voor het grootste deel oost-west strekkende doorlopende blokverkaveling van de veeteelt gronden zichtbaar.

De verstedelijking van het gebied is in een drietal tijdsvakken in te delen.

- A. eind 19^e eeuw tot ca. 1920
- B. ca. 1920 tot het begin van WO II
- C. einde van WO II tot ca. 1965

In de eerste periode vond, ondanks de ontwikkeling van een algemeen uitbreidingsplan voor de stad door Mulock Houwer, geen gestructureerde ontwikkeling plaats. De bebouwing van het gebied bleef beperkt tot enkele woningen en boerderijen; zogenaamde lintbebouwing langs de Hoornsche dijk/Paterswoldseweg. Vanaf 1896 werd langs dit tracé een paardentram naar Eelde en Paterswolde aangelegd.

Het tweede tijdsvak zal hieronder puntsgewijs worden uitgewerkt.

*Vanaf 1921 werd een korte tijd geëxperimenteerd met een gemotoriseerde tram, maar uiteindelijk werd rond 1925 gekozen voor trolleybussen.

*Op basis van het plan Mulock Houwer werd vanaf 1920, in tegenstelling tot de aangrenzende Grunobuurt, in De Laanhuizen niet gebouwd

*Op basis van het niet goedgekeurde uitbreidingsplan van Berlage (1928 en 1932) verrees rond 1930 aan de oostzijde van de Paterswoldseweg een groot woningbouwcomplex. Vijf jaar later werd ook de westzijde, die de huidige grens van De Laanhuizen vormt, bebouwd met een complex portiekwoningen waarin winkels werden opgenomen.

*de 219 particuliere eigenaren van het grondgebied De Laanhuizen hadden terreinen in bezit die volgens het vigerende uitbreidingsplan bestemd waren voor open bebouwing: 'villabouw' bestaande uit maximaal twee aaneengesloten eengezinshuizen. De eigenaren gebruikten de terreinen tijdens de oorlogsjaren tijdelijk als volkstuinten waarin diverse semi-permanente bouwsels verrezen. De voor de oorlog geplande bebouwing is om economische redenen niet van de grond gekomen, de terreinen werden na 1945 allemaal door één aannemer opgekocht.

Het derde tijdsvak beslaat de naoorlogse ontwikkeling van de wijk die centraal staat in de hierop volgende hoofdstukken.

Afbeelding 2

Topografisch militaire kaart 1864. Ontwikkelingen in zuidelijke richting.

Afbeelding 3

Plan Mulock Houwer (1905). Onderdeel parkachtige stadsuitbreiding.

3.0 Planontwikkeling De Laanhuizen (1948-1953)

3.1 Planologisch kader : uitbreidingsplan van 1938-1940 en het structuurplan 1950

Het overigens nooit goedgekeurde structuurplan van 1950 vormde de ruimtelijke basis voor de completering van een aantal, relatief kleine uitbreidingswijken, waarvan de ontwikkeling reeds voor de oorlog gestart was.¹ In volgorde van uitvoering waren dat de Grunobuurt (ca. 580 woningen), de Rivierenbuurt (ca. 720) en De Laanhuizen (ca. 758 woningen). De Laanhuizen vormt als meest westelijke wijk van het zuidelijk 'stadsdeel' een uitzondering in deze reeks. De wijk is in tegenstelling tot alle andere stadsuitbreidingen na de oorlog, niet door de gemeente maar door een particulier ontwikkeld.

Kort na de oorlog had de stad zo'n 138.000 inwoners. Het had te kampen met een in puin geschoten en vervallen binnenstad, enorme woningnood en armoede. Er werd veel werk verzet om het openbare leven weer op gang te brengen. Verder moest de woonomgeving weer worden opgebouwd en uitgebreid. En men wilde de algemene leefomstandigheden verbeteren, dit alles ingepast in de sterk concentrische vorm van de geplande uitbreiding van de stad. Aan het structuurplan van 1950 liggen een aantal ambities ten grondslag die daarmee samenhangen. Onder andere de wens om aan iedere bewoner van de toekomstige stad, ongeveer 180.000, gepaste huisvesting te kunnen aanbieden. Met 'gepaste huisvesting' werd op de gezinssamenstelling aangemeten woningen bedoeld waarbij begrippen als 'licht' en 'ruimte' erg belangrijk waren. Oriëntatie en bezonning zijn daarmee in verband staande ontwerpintenties, maar ook vraagstukken als 'de gezinswas', verwarming, tochtvrije ramen, de voorziening van kasten en vaste vloerbedekking speelden een rol.

Afbeelding 4

Detail uitbreidingsplan van Berlage en Schut 1932. De Laanhuizen is ontworpen als onderdeel van het westelijk deel van de stad, de koppeling met de Grunobuurt is helemaal losgelaten.

Afbeelding 5

Structuurplan 'stad Groningen' 1950, demonstratiekaart. Het intern gebruikte, maar niet officieel erkende kader voor de naoorlogse uitbreidingsplannen tot 1961.

3.2 Doelgroep en het programma van eisen

Uit een door het Centraal Bureau voor de Statistiek uitgevoerd onderzoek naar de 'woningnood' van ca. 1950 bleek dat er in de stad Groningen grote behoefte was aan woningen voor arbeiders. De woningmarkt voor middenstanders werd als praktisch vol voorgesteld: er zou in de gehele stad behoefte zijn aan ca. 100 middenstandswoningen. De uitkomsten van dit rapport deden twijfel ontstaan bij het Algemeen Mijnerwerkers Fonds -de aan het aannemersbedrijf Jansen en Broek gekoppelde financier- over de haalbaarheid van de exploitatie van middenstandswoningen in De Laanhuizen én Coendersborg. Na overleg tussen de directeur Stadsuitbreiding en Volkshuisvesting en de directie van het A.M.F. werden de resultaten van het eerder genoemde onderzoek weerlegd en werd gezamenlijk besloten om in De Laanhuizen specifiek voor middenstanders te bouwen. De nieuwe uitbreiding De Laanhuizen werd beschouwd als een op zichzelfstaande ontwikkeling, onafhankelijk van de omliggende wijken die in tegenstelling tot De Laanhuizen niet als goede middenstandswijken werden aangemerkt. Er werden geen afzonderlijk gedefinieerde leeftijdscategorieën in het programma van eisen opgenomen. De verhouding grondgebonden eengezinswoningen (inclusief de flatwoningen op de begane grond) ten opzichte van de meergezinshuizen, werd vastgesteld op 45:55. Het totaal aantal woningen, inclusief de bestaande bebouwing langs de Paterswoldseweg zou 640 bedragen.

De Laanhuizen beslaat een grondgebied van 13.2 ha. Binnen het totale plangebied werden door de gemeente verschillende bestemmingen aangewezen, waarvan 7.4 ha bestemd was voor woningbouw, bijzondere bebouwing en bedrijven.

Woningbouw	5.7 ha	43 %
Bouwterrein bijzondere bebouwing	1 ha	7.6%
Bouwterrein voor autoboxen en garage	0.7 ha	5.4%
Plantsoen incl. vijver voor waterberging en speelterrein	2.05 ha	15.5%
Wegen en blokaankeding	3.75 ha	28.5%
Totaal	13.2 ha	100%

In het programma van eisen waren enkele voorzieningen op wijkniveau opgenomen, zoals: ca. 14 winkels, een lagere school, vier bedrijfsruimten, een speelplaats, een sportveld, ca. 116 garageboxen en een terrein gereserveerd voor een wijkgebouw annex kerkgebouw. De bruto bebouwingsdichtheid is 43 woningen per ha. Dat komt overeen met de vooroorlogse bruto bebouwingsdichtheid die gemiddeld tussen de 40 en 50 woningen per ha ligt. In 1995 werd De Laanhuizen bewoond door 1109 inwoners, dat is gemiddeld 1.7 persoon per woning en 84 inwoners per ha.

3.3 planintenties

De planintenties zijn onder te verdelen in twee categorieën. Ten eerste de intenties die verankerd liggen in de tijdsgeest en uitdrukking geven aan de actuele maatschappelijke- en stedenbouwkundige ontwikkelingen. Ten tweede de intenties zoals die verwoord zijn in de toelichting op het uitbreidingsplan De Laanhuizen. De grenzen tussen deze categorieën intenties zijn niet altijd even scherp, hierdoor ontstaan soms overlappingsen.

Intenties die verankerd liggen in de tijdsgeest:

Woningnood

De meeste bouwplannen die direct na de oorlog werden opgesteld, werden ingegeven door de nijpende woningnood. Zo snel en goedkoop mogelijk zou met de beschikbare materialen aan de opbouw en uitbouw van de Nederlandse steden moeten worden gewerkt. In eerste instantie leidde dat vaak tot snelle invullingen of aanpassingen van al bestaande vooroorlogse plannen. Deze plannen werden in de regel door de gemeentelijke dienst Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting geïnitieerd, ontworpen en begeleid. De Laanhuizen is een voorbeeld van een aangepast plan dat in tegenstelling tot de reguliere gang van zaken op initiatief van een lokale aannemer en een groot pensioenfonds tot stand is gekomen. Beiden mikten op het meest winstgevend segment in de overspannen woningmarkt: de middenstandswoningbouw.

Standaardisatie

De werkgroep 'Plattegronden', een onderdeel van de studiegroep Efficiënte Woningbouw, publiceerde in 1948 een aantal woningplattegronden die als standaard moesten gaan dienen voor de rationalisatie van de naoorlogse woningbouw. De werkgroep stond onder leiding van ir. J.H. van den Broek. Van den Broek was tevens docent aan de Technische Hogeschool te Delft en verzorgde het vak groot ontwerp, waarin de ontwikkeling van de recente architectuur en de actuele Nederlandse woningbouw een speciale plaats innam. Aangezien Bügel, de stedenbouwkundig ontwerper van De Laanhuizen, les had gevolgd bij van den Broek is het aannemelijk dat hij voor zijn komst naar Groningen in theorie bekend was met het begrip standaardisatie. In 1980 verwoordde Bügel zijn ervaringen als volgt: *'Als ik zie hoe er in de jaren na de Tweede Wereldoorlog massaal en uniform is aangebouwd, kan ik daarover niet enthousiast zijn. Dat betreft met name de woningwetbouw, want daarin waren we sterk gebonden. Levendig herinner ik mij hoe we samen met twee andere architectenbureaus opdracht kregen voor meer dan 1500 woningen in Groningen gelijke plattegronden te ontwerpen, alleen de gevels mochten per architect verschillend zijn. De goede bedoeling was de huurprijzen laag te houden, het gevolg was echter wel een te betreuren eentonigheid'.²*

Economisch rendabel bouwen

Uit economische overwegingen heeft de Rijksoverheid na de 2^e WO de ontwikkeling van 'systeembouw' gestimuleerd en gesubsidieerd. De wens om de benodigde arbeid op de bouwplaats te verminderen (d.w.z. het aantal manuren en vakmanuren per woning) en tegelijkertijd de woningbouwproductie op te voeren heeft, in tegenstelling tot vele andere naoorlogse uitbreidingswijken, in De Laanhuizen niet geleid tot het gebruik van het montagesysteem Rottinghuis. Dit systeem was

ontwikkeld door het Groningse aannemersbedrijf Rottinghuis, gebaseerd op het gebruik van geprefabriceerde, standaard betonplaten. Uit concurrentieoverwegingen werd er door aannemer Jansen en Broek, de eigenaar van de bouwgrond in De Laanhuizen, geen gebruik gemaakt van een uniform bouwsysteem.

Wijkgedachte

De wijkgedachte is ten tijde van de planontwikkeling van de wijk De Laanhuizen in Groningen nog niet verder ontwikkeld dan een richtinggevend idee voor het stedenbouwkundig ontwerp. Het manifesteerde zich nog niet als een allesomvattend sociaal systeem gekoppeld aan een ruimtelijke ontwerpmethodologie. Desondanks introduceerde Bügel een voor Groningen geheel nieuw stedenbouwkundig vocabulaire, wat maar in zeer beperkte mate een diepgaande wens naar sociale verandering uitdrukte. Toch moet Bügel als net afgestudeerde stedenbouwer wel degelijk op de hoogte zijn geweest van begrippen als distributieplanologie, wijkgedachte en wooneenheid. Tijdens zijn opleiding aan de Technisch Hogeschool te Delft (1949-1954) werd hij door zijn toenmalige docenten, waaronder Th. K. van Lohuizen, C. van Eesteren, maar ook door J.H. van den Broek ingeleid in moderne stedenbouwkundige en architectonische theorie.

Kwaliteit

Tijdens de grootschalige naoorlogse woningproductie kwam het begrip 'kwaliteit' onder druk te staan. Dat blijkt onder andere uit een rede van Minister Witte waarin hij verklaarde: *'Hoe belangrijk de verhoging van de productie ook is, het gaat niet alleen om de hoeveelheid, maar het gaat ook om de kwaliteit van wat wij produceren'*.³ Vakmanschap, bouwmethoden en materialisatie stonden reeds ten tijde van de ontwikkeling van De Laanhuizen zwaar onder druk. Deze met kwaliteit geassocieerde begrippen kwamen niet tot hun recht in de aan de rijkssubsidies verbonden regels. De oplossingen bleven vaak beperkt tot kleine technische verbeteringen, zoals tochtstrippen, excentrisch geplaatste hoofdverlichting en verwarming van woonkamer en keuken vanuit een centraal ketelhuis. De subsidies werden door de grote ontwikkelaars en investeerders beschouwd als een middel tot kostenverlaging; niet als een kwaliteitsstimulus.

Dit wordt in 1955 bevestigd door J.J. Vriend: *'Ge kunt heel best een woning bouwen die voldoet aan alle eisen van de bouwverordening, doch die niettemin slecht is. Regeringsambtenaren zullen nauwgezet uw slaapkamertje opmeten, om na te gaan of het oppervlak niet een paar centimeters groter is dan voorgeschreven. Zo ja, dan geen regeringspremie! Het deert hun echter geenszins dat uw kozijnen van inferieure kwaliteit en constructie zijn, zodat ge de kieren met kranten moeten dichtstoppen. Vrees niet, uw woning zal in de regel niet verzakken, noch omwaaien, daar zorgt pagina zoveel van de bouwverordening voor. Trouwens daar staat altijd ergens in dat de gehele woning 'deugdelijk' moet zijn. Maar er staat niet in, dat er geen kletsnat, inferieur hout gebruikt mag worden, dat binnen het half jaar, de verflagen niet van de kozijnen geveegd mogen kunnen worden'*.⁴

Hoogbouw

Voor de oorlog werd het provinciale karakter van de stad Groningen doelbewust in stand gehouden. Het bebouwingsvoorschrift t.a.v. de bouwhoogte was daarmee in overeenstemming: er mochten maximaal twee woningen van 1 à 2 bouwlagen boven elkaar worden gebouwd. Na de oorlog veranderde die instelling radicaal. Het bouwen

van drie en vier gestapelde woningen (meestal een bouwlaag per woning) werd door de aanpassing van het bebouwingsvoorschrift in 1948 mogelijk. Zelfs flats van 8 tot 10 woonlagen werden toegelaten, in eerste instantie alleen als accenten van de oude vestingrand, later ook in de uitbreidingswijken. De sterke drang om het provinciale imago van de stad te veranderen, iets wat door de ontwerpers verwoord werd in diverse artikelen in actuele vakbladen leidde ertoe dat 'hoogbouw' boven op de twee woonlagen in de naoorlogse delen van De Laanhuizen een belangrijk item was.⁵ Op de achtergrond speelde de nadrukkelijke vraag naar een gedifferentieerde bouwhoogte een niet onbelangrijke rol in de hoogbouwdiscussie. Om stedenbouwkundige redenen was het gewenst te variëren in bouwhoogte ten einde contrasten in bouwmassa te verkrijgen.

Emancipatie van het ontwerp

Over de veranderende rol van de vrouw in de samenleving en de veranderingen die deze ontwikkeling teweegbrengt in het architectonisch ontwerp schreef mevrouw J. Meihuizen-ter Braake: *'Anderzijds diende in deze veranderende tijden rekening te worden gehouden met het feit dat het verkrijgen van huishoudelijke hulp steeds moeilijker is geworden en dat de vrouw ook na haar huwelijk in verschillende beroepen werkzaam blijft, hetgeen in de toekomst (zoals het zich laat aanzien) nog zal toenemen. Om deze redenen kan de vrouw haar taak als huisvrouw slechts op redelijke wijze vervullen, indien zij gebruik kan maken van de door de techniek ten dienste gestelde hulpmiddelen. Het accent zal daarom, meer dan voorheen, gericht zijn op nieuwe vormen van woninginrichting en woninguitrusting'*.⁶ Zij schreef dit als onderdeel van een reeks artikelen ter ere van de oplevering van de 500.000ste naoorlogse Nederlandse woning, welke stond in de Groningse wijk Kostverloren. Het moderne ontwerp moest uitgaan van zaken als een beschut woonbalkon, een wascel met douche, een eetkeuken, een aanrecht op werkhogte, voldoende ruimte voor een gasfornuis en eventueel een koelkast. De keus voor individuele wascellen, gezamenlijke waskelders of een wasservice bepaalde in grote mate de inrichting van de woning en het bouwblok.

Intenties die letterlijk zijn verwoord in de toelichting op het uitbreidingsplan:

Differentiatie

Woningdifferentiatie is een intentie die op zeer beperkte wijze een plek heeft gekregen in het uitbreidingsplan De Laanhuizen. Het toekomstige woningbestand werd weliswaar opgebouwd uit diverse woningtypen (maisonnettes, bungalows en etagewoningen), maar bediende uiteindelijk maar één doelgroep: de middenstand. Het begrip woningdifferentiatie gaf enkel uitdrukking aan de gemiddelde inhoud per vastgestelde woningklasse. Klasse I was een woning met een inhoud tussen 255 en 300 m³; klasse II tussen 300 en 375 m³ en klasse III tussen 375 tot 500 m³.

Groenzones

In de wijk zijn twee soorten groen geprojecteerd. De eerste soort is groen dat zou moeten functioneren als recreatieplek; zoals het buurtpark ten zuiden van de wijk. Dit 'wandelen en rijwiel'-park sluit aan op de sportvelden van de Rijkskweekschool. Daarnaast is er een schoolsportveld en een openbare speelplaats in het plan geprojecteerd. De ruimten tussen de meergezinshuizen waren bestemd voor

gemeenschappelijke tuinen waarin geen bouwsels als fietsenschuren en garages mochten worden geplaatst. Gepoogd werd 'fraaie open hoven' te verkrijgen die als een veilige ontmoetingsplek zouden functioneren. Het tweede soort groen had primair een esthetisch doel, in de vorm van de collectieve of private voortuinen en openbare plantsoenen aan de kopse kanten van de bouwblokken. De voortuinen zijn meestal ingericht met lage ligusterhagen, grasveldjes en bloemperken. De openbare plantsoenen vooral met diverse soorten middelhoge heesters.

3.4 planproces

De naoorlogse ontwikkeling van De Laanhuizen bestaat in basis uit de aanvulling van de nog niet ontwikkelde zone ten westen van het haakvormig woningbouwblok op de hoek van de Koeriersterweg en de Paterswoldseweg. Dit grondgebied was reeds in het plan Berlage (1928-30) als woningbouwlocatie, let wel in de luxe sector, aangewezen. Het vooroorlogse woningbouwblok is tot stand gekomen op basis van het pas in 1938-40, na meerdere aanpassingen, goedgekeurde uitbreidingsplan (Berglage). Aan het bestaande plan voor De Laanhuizen kon na de oorlog door de diverse eigenaren van de bouwgrond, om economische redenen geen invulling worden gegeven. Ook bleek dat het onderhavige plan niet meer beantwoordde aan de nieuwe stedenbouwkundige inzichten; een herziening van het ontwerp was noodzakelijk. Het naoorlogse ontwerp gaat net als zijn voorganger uit van de bestaande infrastructuur waaronder ook de toekomstige ringweg werd gerekend. Het grootste verschil tussen beide plannen was de economische basis, in het naoorlogse plan werd heel bewust gekozen voor een winstgevende opzet.

Het initiatief hiertoe werd genomen door aannemersbedrijf R.J. Jansen & Broek N.V.. Jansen wist in een goed gecoördineerde operatie 218 van de 219 onderscheidende eigenaren van het terrein, over te halen tot verkoop. Toen de koop een feit was kon Jansen een partij zoeken die de risico's van ontwikkeling wilde dragen en die er akkoord mee ging dat de uiteindelijke bouw in zijn geheel door aannemersbedrijf Jansen & Broek zou worden uitgevoerd. Jansen wist dat de gemeente Groningen in haar rol als ontwikkelaar nooit akkoord zou gaan met deze voorwaarde, hij zocht en vond zijn partner: het Algemeen Mijnwerkersfonds uit Heerlen in het particuliere circuit. De gemeente werd buiten spel gezet, zij kon alleen vanaf de zijlijn erop toezien dat de juiste procedures werden gevolgd en het plan binnen de bestaande regelgeving paste.

Volgens het structuurplan van 1950 zou De Laanhuizen via de bestaande verbindingen, de Paterswoldseweg, verbonden worden met het centrum van de stad. Deze connectie tussen de wijk en de binnenstad werd voor het eerst gemaakt door Berlage in zijn allereerste ontwerp uitbreidingsplan in 1928 en hieraan is in latere versies van het plan nooit getwijfeld. De vanzelfsprekendheid van deze indirecte ontsluiting bepaalt voor een zeer groot deel de in zichzelf gekeerde structuur van het uitbreidingsplan.

4.0 het uitbreidingsplan

Net als in de rest van Nederland werd in Groningen na 1945 gepoogd de enorme woningnood op te lossen. Ter ondersteuning van de 'Wederopbouwwet in het kader van uitbreidingsplannen' stelde de Rijksoverheid subsidies ter beschikking aan de lokale overheden om het woningtekort te verkleinen en krotten op te ruimen.

Dat het uitbreidingsplan 'De Laanhuizen' buiten de strikte kaders van deze wet is opgesteld is heel uitzonderlijk. De Laanhuizen was strikt genomen natuurlijk een bijdrage aan de verkleining van het woningtekort en een invulling van het aan de gemeente Groningen toegewezen woningen contingent. Het uitbreidingsplan is zonder noemenswaardige bijdrage van de gemeente Groningen tot stand gekomen; er is sprake van een ongeplande en onvrijwillige 'uitbesteding'. Deze gang van zaken was erg ongewoon in het Groningse woningbouw klimaat rond 1955; je zou kunnen spreken van vrije markt werking - *avant la lettre*. Het uitbreidingsplan dat als basis voor de uitvoering zou gelden werd gemaakt in 1955; tijdens de raadsvergadering van 1 oktober 1956 werden de Toelichting en Bebouwingsvoorschriften van het plan vastgesteld. Gedeputeerde Staten verleende op 1 februari 1957 goedkeuring aan het plan dat in de vijf daaropvolgende jaren zou worden uitgevoerd. Het uitbreidingsplan bestond uit een schetsplan van de stedenbouwkundige structuur en een schriftelijke toelichting daarop.

De hoofdstructuur, de bestemmingen en de groenstructuur vormen de verschillende lagen van het schetsplan. In de toelichting komen termen als 'wijkgedachte' en 'wijkvorming' niet voor. De Laanhuizen werd in strikte zin ontworpen als een woonbuurt, als een invulling van dat deel van het vigerende plan van uitbreiding van de stad Groningen (1940-42) dat betrekking heeft op De Laanhuizen.

De stedenbouwkundige structuur van De Laanhuizen is ontworpen door ir. Piet Bügel in opdracht van het Algemeen Mijnerwerkersfonds. Bügel ging in 1955 een samenwerkingsverband aan met ir. J. van de Dijk, het bureau vestigde zich aan de Nieuwe Boteringestraat 24. Bügel was in 1953 afgestudeerd aan de Technische Hogeschool van Delft, als stedenbouwkundige en architect. De afstudeerrichting stedenbouw stond nog in haar kinderschoenen; zij werd pas in 1948 na veel debatten over vorm en inhoud opgericht. Bügel behoorde tot de eerste lichte stedenbouwers met een officiële titel. Het ontwerp voor De Laanhuizen was waarschijnlijk zijn eerste stedenbouwkundig ontwerp als zelfstandig opererend stedenbouwer.⁷

Bügel heeft zijn opleiding genoten in Delft in de dagen dat de op traditie gestoelde 'vormdoctrine' van Granpré Molière, ook in het onderwijs, werd doorbroken. De aanstelling van enkele nieuwe hoogleraren en docenten, waaronder J.H. van den Broek verbreedde het onderwijsprogramma. In de periode 1949-1953 moet Bügel in ruime mate kennis hebben gemaakt met de moderne grondslagen van de stedenbouw, gestoeld op het idee van wijkvorming. Th.K. van Lohuizen doceerde het vak stedenbouwkundig onderzoek waarin hij naast de sociale en economische grondslagen van stedenbouwkundige plannen ook een collegeblok 'de woonwijk' had opgenomen. Hierin behandelde hij onderwerpen als de exploitatierekening, verkaveling, bebouwingsdichtheid, terreinindex, outillage en wijkgedachte. Van Lohuizen was geïnteresseerd in de nieuwe tendensen op het gebied van de stedenbouw, in het bijzonder de in Scandinavië ontwikkelde richting. Dat blijkt onder andere uit het feit dat hij reeds in mei 1939 samen met C. van Eesteren Kopenhagen

bezoekt om de inrichting van nieuwe woonwijken aldaar te bestuderen. Van Eesteren gaf als docent het vak: Aanleg, patroon en vorm van de nederzetting: stedenbouwkundig waarnemen en beelden. Bügel leerde J.H. Froger kennen in de hoedanigheid van hoogleraar stedenbouw. Froger doceerde de vakken stedenbouwkundig ontwerp en stedenbouwkundige elementen. Over de relaties en samenhang tussen de diverse ruimtelijke disciplines zegt hij in zijn inaugurele rede in 1948 het volgende: *' ....Uit deze laatste beschouwingen kunnen we belangrijke gevolgtrekkingen maken over de verhouding van de stedenbouw tot de architectuur. Omdat beide kunsten ruimtebepalend werken, zijn zij in dit opzicht aan elkaar gelijk. Hun verschil is gelegen in de objecten, en in de materialen, waarmee zij werken. De verhouding van de stedenbouw tot de tuin- en landschapskunst is minder innig, doch in wezen zij als ruimtekunst evenzeer verwant....'*

Over de betekenis van de gebouwde vorm kon Bügel in zijn studietijd discussiëren met J.H. van den Broek. Van den Broek doceerde over de ontwikkeling van de nieuwe architectuur, in het bijzonder de actuele Nederlandse woningbouw, architectuur en utiliteitsbouw. Hij bleek in staat te zijn om een synthese tussen de eisen van de architectonische discipline en de opvattingen en eisen van de bouwpraktijk waar te maken en uit te dragen. Hierover schrijft Rudy Stroink in een onderzoeksverslag naar de projecten van Van den Broek het volgende: *' De verandering die na 1948 optreedt bestaat uit het organiseren van de ontwerpactiviteit als werkstructuur, die overeenstemt met de maatschappij, omschreven in termen van democratie'.⁸*

De toelichting op het uitbreidingsplan 'De Laanhuizen' vermeldt dat het een 'partiële wijziging van het uitbreidingsplan (1938-40) in onderdelen van de gemeente Groningen' betreft. Het uitbreidingsplan (1938-40) was nog gebaseerd op het vooroorlogse plan van Berlage en Schut, maar gaf toch het juridisch kader aan de naoorlogse uitbreidingsplannen die in het structuurplan 1950 zijn verbeeld en verwoord. De grenzen van de woonwijk werden daarin vastgesteld; dat zijn De Jacob Verzetsstrijderlaan aan de zuidzijde, de geprojecteerde ringweg als westelijke begrenzing, het verlengde van de Koeriersterweg in het noorden en de achterzijde van de bestaande bebouwing op de hoek Paterswoldseweg/Koeriersterweg aan de oostzijde. Dit geeft aan dat er geen sprake was van integratie tussen voor- en naoorlogse bebouwing.

Afbeelding 6

Schetsplan 'De Laanhuizen', 1955. Vroegst bekende voorstudie van De Laanhuizen waarin alle ontwerplagen zijn samengebracht.

Afbeelding 7

Maquette De Laanhuizen, 1955. Aan de gemeente Groningen voorgelegd eerste ontwerp.

Afbeelding 8

Plan 'De Laanhuizen', 1956. Algemene plankaart die de basis vormde voor de uitbreiding.

4.1 De stedenbouwkundige structuur: infrastructuur en verkaveling

De Laanhuizen is geen aanvulling of logische voortzetting van de bestaande vooroorlogse, voor het grootste deel Berlagiaanse stedenbouwkundige structuur van de stad. De ringstructuur van hoofdwegen waarmee de wijk aantakt bij de hoofdinfrastructuur van de stad wordt gevormd door de in elkaar doorlopende Koeriersterweg en de van Lennepleaan (genoemd op het initiële uitbreidingsplan, is nu de huidige Verzetsstrijderslaan). Het terrein binnen deze ringstructuur wordt ontsloten door een aantal wegen. Inherent aan deze structuur, kent de wijk geen kruising van hoofdwegen waaraan een centrale ruimte is gesitueerd. Bijzondere functies, zoals winkels en bedrijfsruimten zijn rondom de entree vanaf de Koeriersterweg ondergebracht in een de straat overspannend bouwblok aan de Gijzelaarslaan en de achterliggende terreinen aan de Onderduikersstraat. Dit straat overspannend bouwblok is opgenomen in de woonblokken structuur; er is geen afzonderlijke of aparte verkaveling voor ontworpen. De overige wijkvoorzieningen, zoals scholen, kerken en een wijkgebouw zijn op een terrein in de noordoost hoek van de wijk samengebracht.

Infrastructuur

De verkeerskundige structuur van de wijk is doelbewust hiërarchisch opgebouwd uit drie elementen, respectievelijk verkeerswegen, ringwegen en woonstraten. De enige verkeersweg die de wijk rijk is, de Koeriersterweg, heeft enerzijds een verbindende functie, als koppeling van de Paterswoldseweg met de Ringweg. Anderzijds heeft zij samen met de Verzetsstrijderlaan een structurerende rol als ringweg, gezamenlijk omsluiten en ontsluiten zij de woonstraten van de wijk. De woonstraten zijn de niet doorgaande wegen tussen de open verkaveling van stroken; zij ontsluiten de buurt voor auto-, fiets- en voetverkeer. Daarnaast bieden zij zowel ruimte voor garageboxen als ruimte voor parkeren.

De wegenstructuur van de wijk is een volledig naar binnengekeerd systeem; een logisch gevolg van de hoge mate van ondoordringbaarheid van de omliggende infrastructuur. Hierdoor is sprake van een op zichzelfstaande en consistente verkeersstructuur die zich op geen enkele wijze conformeert aan de aangrenzende

Grunobuurt, die voor een groot deel gebaseerd en geïnspireerd is op de stadsesthetische ideeën van Berlage.

Verkaveling

Het vooroorlogse haakvormige bouwblok maakt onderdeel uit van de voor 1945 geplande aaneenschakeling van gesloten bouwblokken. Dit blok presenteert zich onder invloed van de economische rationalisatie van het huurhuis als een reeks gevels zonder individuele herkenbaarheid. Het traditionele gesloten bouwblok, bestaande uit op zichzelf staande woonhuizen is sinds de eeuwwisseling verdwenen.

Het naoorlogs deel van De Laanhuizen is ontworpen als een open verkaveling in stroken en herhaalde eenheden. De wens om de afsluitende werking van de omliggende infrastructuur te doorbreken en niet voort te zetten in de wijk, heeft de richting en oriëntatie van de bouwblokken bepaald. Er is sprake van een viertal clusters en een restgebied aan de achterzijde van de vooroorlogse bebouwing. Elk cluster is opgebouwd uit een ongespiegelde herhaling van stroken en dwarsblokken.

Alle blokken zijn aan minstens een zijde verbonden met de openbare weg. Dit is mogelijk doordat op enkele plekken de straat doordringt in de groene ruimte tussen de blokken. Deze doodlopende en 'semi-openbare' lussen worden ook wel 'cul-de-sacs' genoemd. Woonpaden zijn alleen in het meest zuidelijke cluster toegepast. De woonpaden ontsluiten enkele stroken grondgebonden eengezinswoningen die niet met de voorzijde naar de straat zijn georiënteerd.

OPBOUW – VERKAVELING

Onderdeel	Aantal woningen	Straat	Typen
noord-zuid georiënteerd drie lagen hoog bouwblok (2)	36	Droppingsveld, Onderduikersstraat	M3 portiek-etage
noord-zuid georiënteerd drie lagen hoog bouwblok (3)	45	Koeriersterweg	M3 galerij-ontsloten
oost-west georiënteerd een laag hoog bouwblok (7)	17	Sabotagelaan en Verzetstrijderslaan	M1 B grondgebonden bungalow
oost-west georiënteerd twee lagen hoog bouwblok (3)	18	Illegaliteitslaan	M1 Grondgebonden
oost-west georiënteerd twee lagen hoog bouwblok (3)	12	Sabotagelaan	M2 Grondgebonden
noord-zuid georiënteerd drie lagen hoog bouwblok (1)	10	Onderduikersstraat	w.g. M3 (winkels) galerij-ontsloten
noord-zuid georiënteerd	4	Gijzelaarslaan	b.g. M2 (bedrijven)

twee lagen hoog bouwblok (1)		an	Galerij-ontsloten
oost-west georiënteerd vier lagen hoog bouwblok (1)	18	Onderduikerstraat	M3 Portiek-etage
oost-west georiënteerd drie lagen hoog bouwblok (5)	140	Verzetstrijderslaan	g.M3 galerij-ontsloten
noord-zuid georiënteerd twee lagen hoog bouwblok (4)	16	Verzetstrijderslaan	M2 Grondgebonden
noord-zuid georiënteerd vier lagen hoog bouwblok (7)	146	Sabotagelaan en Illegaliteitslaan	g.m.M2 galerij-ontsloten maisonnettes
oost-west georiënteerd tien lagen hoog flatgebouw	50	Koeriersterweg	g.M10 galerij-ontsloten
Totaal	512		

Afbeelding 9

Stedenbouwkundige structuur De Laanhuizen, algemene basiskaart van de stad, 1999.

4.2 Woningtypen

De in de stad aanwezige differentiatie van grote en kleine gezinnen, oude en jonge mensen heeft bij het opstellen van het programma en het daaropvolgend stedenbouwkundige plan geen nadrukkelijke invloed gehad. Het bereiken van sociale verscheidenheid in de woonwijk was een van de voorwaarden die de gemeente Groningen stelde ten aanzien van nieuwe stadsuitbreidingen. Villawijken vormden reeds voor de oorlog een uitzondering op dat beleid; na de oorlog gingen middenstandswijkjes ook tot die groep uitzonderingen behoren. Op stedenbouwkundig niveau leidde dat tot een bijzondere menging van woonvormen en dus van woningtypen.

Een van die typen is de bungalow. Het was de eerste keer dat de bungalow verscheen op het toneel van de Groningse woningmarkt. De bungalow wordt door Dr. E.J. Haslinghuis op twee wijzen gedefinieerd. Op de eerste plaats als: 'een oorspronkelijk Indisch landhuis, één verdieping hoog en door veranda's omgeven', de tweede is een meer actuele omschrijving: 'een vrijstaand eengezinshuis, waarvan alle vertrekken op één niveau liggen, met plat dak of geringe dakhelling'.⁹ De bungalow is een geschikt type in een programma gericht op de bovenste laag van de woningmarkt. Het reeds door de gemeentelijke overheid beproefde duplex-type, dat uitgaat van het idee dat één normale woning door eenvoudige tijdelijke aanpassingen voor enkele jaren bewoond zouden kunnen worden door twee afzonderlijke huishoudens, was niet aantrekkelijk voor de meer op luxe gerichte middenklasse woningmarkt.

In het uitbreidingsplan De Laanhuizen zijn de verschillende woningtypen en de hoeveelheid bouwlagen in een serie afkortingen en een kleurlegenda weergegeven.

M = middenstandswoningen
w = winkel
B = bedrijfsruimte
1,2,3 en 10 = aantal woonlagen
BB = bijzondere bebouwing
G = autoboxen
g.b. = garagebedrijf
g. = galerijbouw
m. = maisonnette

Het type M3 is toegankelijk via een portiektrap aan de straatzijde en heeft bergingen in het souterrain. Dit type is in beperkte mate toegepast, het merendeel van de woningen zijn ontsloten door galerijen. In het plan komt het type O: de aanduiding voor bejaardenwoningen, of verzorgingstehuis niet voor. Met de aanduiding BB, 'bijzondere bebouwing' worden kerken, scholen, kantoorgebouwen, tehuizen en overeenkomstige gebouwen verstaan, waaronder hoogbouw.

In De Laanhuizen werden drie klassen gedefinieerd: klasse I 255-300 m³, klasse II 300-375 m³ en klasse III 375-500 m³. Het leeuwendeel van die woningen viel buiten de premiereregelingen. Gesubsidieerde woningtypen werden door een inhoudslimiet beperkt. De gemiddelde inhoud van een arbeiderswoning mocht per bouwblok niet meer zijn dan 260 m³. Voor middenstandswoningen werden twee grenzen

vastgesteld. Voor de kleinste woningen gold een ondergrens van minimaal 270 m³; voor de ruimere woningen werd die grens vastgesteld op minimaal 300 m³; de bovengrens werd vastgesteld op 325 m³.

4.3 Openbare ruimte: groenvoorziening, straten en pleinen

Groenvoorziening

De algemene groeninrichting van de buurten is niet als integraal onderdeel opgenomen in het uitbreidingsplan. Het plan geeft inzicht in die delen die door de gemeente als groene zone ontworpen en aangelegd zouden worden. Daartoe behoorden respectievelijk de parken, de openbare plantsoenen aan de kopse zijden van de bouwblokken, de vijverpartijen, de openbare speelterreinen en de bomen langs de woonstraten. Naast het ontwerp was de gemeente ook verantwoordelijk voor het beheer van deze zones. De omliggende parkzones zijn eveneens ontworpen en aangelegd door de dienst Openbare Werken, welke zich tevens ontfermt over het beheer.

De wel aangewezen maar niet specifiek ontworpen groene delen van het schetsplan, zoals de gezamenlijke binnentuinen en de openbare voortuinen, waren in het bezit van de corporaties die ook de verantwoordelijkheid hadden voor het ontwerp, de inrichting en het beheer van deze zones. Beoogd werd het voor dat moment voor Groningen betrekkelijk nieuw idee van een gezamenlijke tuin in te voeren. Dat hield in dat deze ruimten als *'fraaie open hoven'* ingericht zouden worden. Drie van deze gezamenlijke tuinen zouden ontsloten worden door een woonpad waaraan *'recreatieve'* voorzieningen, als bankjes, zandbakken en speelwerkstukken werden geplaatst. De groenaanplant binnen de open hoven beperkte zich in de meeste gevallen tot enkele struiken en solitaire bomen.

Straten en pleinen

De inrichting van de straten is niet onderhevig aan een sterke hiërarchie. De woonstraten hebben een relatief smal profiel van gemiddeld 20 meter. De rijbaan is zes meter breed en wordt afhankelijk van de aanliggende groene hoven, aan één of twee zijden geflankeerd door een rij middelhoge bomen van één soort, bijvoorbeeld de berk of es. De bomen staan samen met de rechte lantaarnpalen als één rij in het trottoir. Door de onderlinge afstand en grootte van de bomen vormen zij geen laan en hebben ze geen sterke scheidende werking in het straatprofiel. Aan de woonstraten zijn daar waar mogelijk ruime parkeerstroken toegevoegd.

De Verzetsstrijderslaan is ondanks haar functie als wijkontsluitingsweg van een even brede rijweg, 6 meter, en een gelijke inrichting voorzien als de woonstraten. De Koeriersterweg, die fungeert als ontsluiting- en verbindingsweg, heeft een weinig van de woonstraten afwijkend profiel, alleen de rijbaan is ca. twee meter breder. De straat wordt geflankeerd door rijen grote populieren, die net als de grote gebogen straatlantaarns in het trottoir geplaatst zijn.

4.4 Gerealiseerd plan

Na de vaststelling van de plannen maakte de gemeentelijke overheid, vooruitlopend op de realisatie, het terrein bouwrijp door opspuiting van zand, en legde verder de wegen, leidingen en rioleringen aan (start in februari 1957). Vervolgens werden op voorspraak van het Algemeen Mijnwerkersfonds en de gemeente, de Groninger architecten Martini, Offringa, Olsmeijer, Wildeboer en de Zeeuwse architect Gütze geselecteerd om de bouwblokken te ontwerpen. De gemeente stond erop dat de wijk niet door één maar door een veelheid aan architecten verder zou worden ingevuld.

Het eerste uitbreidingsplan betreft een plan in onderdelen van 1938. Het uitbreidingsplan is met uitzondering van de bestaande bebouwing aan de Paterswoldseweg op diverse, kleine punten aangepast en gewijzigd. De hoofdstructuur en het grootste deel van het stratenplan daarentegen is conform het uitbreidingsplan uitgevoerd. De eerste aanpassing vond plaats in 1960 en behelsde het verkleinen van het aantal te ontwikkelen winkels nabij de entree van de wijk waardoor de geplande overbrugging van de Onderduikersstraat door een bouwblok met poort werd vervangen door twee, vier bouwlagen hoge, portieketageflats. Op het terrein aan de Gijzelaarslaan dat bestemd was voor bijzondere bebouwingen werden de noodzakelijke winkels ondergebracht. De tweede herziening van het plan kwam tot stand op voorspraak van de Vereniging voor Christelijk Middelbaar en Voorbereidend Hoger Onderwijs te Groningen. Ter vervanging van de bestaande school (Willem Lodewijk gymnasium) in de Oosterstraat was hun een terrein aan de Illegaliteitslaan aangewezen. Nadat de Nederlands Hervormde Gemeente in april 1959 terugkwam op hun voornemen om een wijkcentrum aan de Verzetsstrijderlaan op te richten, opteerde de stichting voor dit grotere terrein. In 1964 verleende Gedeputeerde Staten goedkeuring aan dit voorstel. In 1973 had zich nog steeds geen ontwikkelaar voor het geplande garagebedrijf aan de Koeriersterweg aangeboden. De Kamer van Koophandel toonde interesse in het terrein, zij waren op zoek naar een plek voor een nieuw hoofdkantoor. Waarna de bestemming van het terrein in 1974 gewijzigd werd van garagebedrijf naar kantoorgebouw.

In de jaren 1947-49 werd op nationaal niveau een verhitte discussie gevoerd over de inhoudsmaten voor middenstandswoningen. Uiteindelijk paste de Rijksoverheid de inhoudsmaten uit economische overwegingen aan. De minimale inhoud voor een middenstandswoning werd van 300 m³ teruggebracht naar 270 m³. Hiermee daalde de gemiddelde inhoud van de woningen naar 325 m³. Dit is de door het rijk vastgestelde premiegrens. Door de wijziging was het dus mogelijk om middenstandswoningen in de premiesector te ontwikkelen. De Provinciale Staten vond de verlaging van de minimale inhoudsgrens een aantasting van de beoogde differentiatie en *'een vervlakking van de sociale structuur van de wijk'*.

Ten aanzien van het door de gemeente opgestelde algemene groenplan moet opgemerkt worden dat de groene onderlegger een weinig bindende functie heeft in de hele wijk. De inrichting van de gezamenlijke *'groene binnenhoven'* voegt daaraan niets aan toe. In De Laanhuizen kwamen deze hoven maar in een zeer beperkte opzet tot ontwikkeling. Het zijn niet meer dan brede grasstrips, die in ruimtelijke zin nog het meeste refereren aan een sportveld. De hoven werden op zijn best met een enkele boom, struik of zandbak ingericht. De term 'tuin' is zeker niet van op zijn plaats voor deze zeer beperkte uitwerking van een zeer hoogwaardig voornemen.

In de hoeveelheid en diversiteit van de geplande speciale voorzieningen hebben zich, zoals eerder in dit hoofdstuk werd geschetst grote veranderingen voorgedaan ten opzichte van de oorspronkelijke doelstellingen, gelet op de schaal van de wijk. Praktisch het gehele aantal geplande winkels en bedrijven, maar ook het wijkcentrum is niet van de grond gekomen.

5.0 Analyse van het plan

Opzet, verkavelingstructuur en inrichting van De Laanhuizen zijn vanuit een bijzondere optiek en aard tot stand gekomen. Het zijn een van de eerste producten die voortkwamen uit de nieuwe richting die de afdeling Bouwkunde van de Technische Hogeschool Delft was ingeslagen. De stedenbouwkundig ontwerper van De Laanhuizen, Ir. P. Bügel, behoorde tot de eerste lichter afgestudeerden van de in 1948 opgerichte studie stedenbouw. Daar komt bij dat het ontwerp voor De Laanhuizen zijn eerste zelfstandige opdracht als stedenbouwer was; hij had nagenoeg geen praktijk ervaring. In die zin is het plan op te vatten als een theoretische blauwdruk van het onderwijskundig klimaat aan de TH-Delft rond 1953. Naoorlogse stedenbouwkundige experimenten met vrije verkavelingsvormen liggen ten grondslag aan de opzet van de wijk.

De Laanhuizen neemt een bijzondere plek in binnen de Groninger woningbouwgeschiedenis: het is de eerste in particuliere handen ontwikkelde zelfstandige woonwijk. In een tijd waarin de nationale overheid de woningmarkt domineerde en de termen 'vrije markt werking' of 'speculatie' nauwelijks betekenis hadden. Desondanks was aannemer Broek, om de woorden van ir. Van de Dijk te gebruiken 'een *handig mannetje*' die strategisch inspeelde op de mogelijkheden van het moment.¹⁰ Hij verwierf het grondgebied voordat de gemeentelijke dienst S&V zich daarin kon mengen en lieerde zich met een investeerder-ontwikkelaar van formaat, het Algemeen Mijnerwerkersfonds. Dit fonds ambieerde zo groot mogelijke opbrengsten door belegging in een veilig en winstgevend marktsegment, de middenstandsbouw. Deze doelgroep werd in bevolkingsonderzoeken feitelijk genegeerd omdat het een bevolkingsgroep betrof die voor de oorlog nog bij de onderste regionen van de luxe woningsector werd ingedeeld. In de oorlog hadden veel middenstanders hun welstand voor een groot deel verloren, waardoor de middenstandsbouw feitelijk tot de hoogste regionen van de sociale woningsector moest worden gerekend.

In de ogen van de ontwikkelaars van middenstandsbouw hadden sociale ambities en experimenten weinig prioriteit. Het is dan ook niet verwonderlijk dat in De Laanhuizen niet naar een meer integrale toepassing van de 'wijkgedachte' is gestreefd. In de wijken als de Grunobuurt, de Rivierenbuurt en Kostverloren, alledrie aanvullingen van al bestaande vooroorlogse uitbreidingsplannen en ontwikkeld door de gemeentelijke dienst S&V, is op zeer terughoudende en voorzichtige wijze wel sprake van een 'core', een wijkhart. In De Laanhuizen is dit niet het geval. De Laanhuizen is een in zichzelf gekeerde structuur, ontworpen met gebruikmaking van de vernieuwende verkavelingstaal van stroken en herhaalde eenheden. Het gehanteerde ruimtelijke instrumentarium was ongeveer vijftien jaar eerder in Scandinavië ontstaan in samenspraak met het sociale gedachtengoed van de

wijkgedachte. Bügel koppelde zonder problemen de stedenbouwkundig structurerende elementen los van het sociale gedachtengoed. De Laanhuizen is een verkavelingsstrategie die is uitgegaan van de gewenste rationalisatie en systematisering van de architectuur. Ondanks de heldere en consistente verkaveling van de wijk is geen samenhangend ontwerp ontstaan: de groenstructuur is niet geïntegreerd en de aansluiting bij de bestaande omgeving (vooroorlogse bebouwing en stadspark) is slecht.

Ten tijde van de ontwikkeling van De Laanhuizen was het duidelijk dat de naoorlogse woningproductie zich afspeelde tussen de marges van de begrippen 'kwantiteit' en 'kwaliteit'. Door de bebouwingsdichtheid in deze middenstandswijk te verhogen tot de gemiddelde dichtheid in een arbeiderswijk, dat is ca. 45 woningen per ha, kon een afdoende winstmarge voor de ontwikkelaar en aannemer worden behaald. Tegenover deze door kwantiteit ingegeven keuze stond het besef dat de toepassing van een vierde woonlaag zonder lift niet tot een bevredigende kwaliteit van het woonmilieu leidde. In het plan wordt zonder twijfel gekozen voor alternatieven in afwisselende bouwhoogtes, waaronder hoogbouw met lift. Maar ook voor afwisselende typen, zoals de bungalow.

6.0 Ontwikkelingen na realisatie (1964-2000)

6.1 Huidige situatie

Lang na de realisatie van de wijk werden nog enkele niet in ontwikkeling genomen terreinen ingevuld. In de plaats van de geplande 10 etages hoge flat op de hoek van de ringweg en de Koeriersterweg is op deze locatie uiteindelijk een uitbreiding van het Willem Lodewijk gymnasium gerealiseerd. Aan de Illegaliteitslaan heeft zich een soortgelijke bestemmingsverandering voorgedaan. De geplande bijzondere bebouwing is maar ten dele ingevuld, op het resterende terrein zijn in 1998 drie blokjes aan de straat gelegen twee onder een kap woningen gebouwd.

Van het totale woningbestand van De Laanhuizen, ca. 636, is het grootste deel in bezit van een institutionele belegger (het Mijnerwerkersfonds) die de woningen verhuurd aan particulieren. De Laanhuizen is een redelijk goed onderhouden en zeer rustige woonwijk. Het woningbestand is voldoende flexibel om de veranderingen in de woningmarkt te kunnen opvangen. Daarbij komt dat de woonlasten in vergelijking tot andere wijken in de stad laag zijn. Het voorzieningenniveau is kwantitatief en kwalitatief genomen beperkt, daar staat tegenover dat de binnenstad goed bereikbaar is met openbaar vervoer, auto en fiets. De Laanhuizen kent geen hoge concentraties van groepen bewoners die in een achterstand verkeren.

6.2 Recent beleid

Door de eigendomsverhoudingen valt De Laanhuizen buiten veel regelingen en convenanten inzake het recente nationale en gemeentelijke woningbeleid (1990-2000). De wijk functioneert goed, er zijn geen klachten of misstanden waardoor acties als samenvoeging van woningen, verbetering van de woonomgeving of

nieuwbouw aan de orde zijn. De Laanhuizen is door zijn geïsoleerde ligging en stabiele woonomgeving een relatief onbekend deel van de stad.

6.3 Planvorming (2000)

Er is een plan in voorbereiding om aan de Koeriersterweg een communicatie/antenne mast op te richten. Van verdere planvorming is in De Laanhuizen geen sprake: de wijk is niet opgenomen in het convenant wijkvernieuwing en initiatieven van de zijde van de institutionele belegger zijn niet aangekondigd.

7.0 Waardestelling van de wijk, een poging tot waardering op basis van uniforme benadering

7.1 "Wat zeg je van m'n wijk"

I **Cultuurhistorische waarden:**

Ja	Betekenis van het gebied als bijzondere uitdrukking van (een) culturele, sociaal-economische en/of maatschappelijke ontwikkeling (en)
Nee	Betekenis van het gebied als bijzondere uitdrukking van (een) geografische, landschappelijke, archeologische en/of bestuurlijke ontwikkeling (en)
Ja	Betekenis van het gebied als bijzondere uitdrukking van (een) technische, structurele en/of functionele ontwikkeling (en)
Ja	Betekenis vanwege de innovatieve waarde of pionierskarakter (type, motief, datering)
Enigszins	Betekenis van het gebied wegens de hoogwaardige kwaliteit van de aanwezige bebouwing (bijzondere architectonische objecten) en hun groepering in relatie met de bestaande groenvoorziening, wegen, wateren en/of terreingesteldheid

II **Intrinsieke stedenbouwkundige kwaliteit:**

Nee	Betekenis van het gebied wegens hoogwaardige ruimtelijke, esthetische en/of functionele kwaliteiten, op basis van een herkenbaar stedenbouwkundig concept
Ja	Betekenis vanwege de verkaveling, inrichting van de openbare ruimte en/of specifieke functies

III Stedenbouwkundige betekenis in ruimere context:

Nee	Betekenis vanwege ruimtelijke relaties met de omgeving
Nee	Betekenis vanwege markering van het stadsbeeld, als ruimtelijke of functionele dominant in een groter geheel of als representant van een groter geheel
Ja	Betekenis van het gebied voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en/of stedenbouw

IV Gaafheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten):

Enigszins	Betekenis van het gebied wegens de herkenbaarheid of gaafheid van de (oorspronkelijke) ruimtelijke structuur, bebouwing en functionele opzet als geheel
Ja	Betekenis van het gebied wegens de architectonische gaafheid van de (oorspronkelijke) bebouwing

V Zeldzaamheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten):

Ja	Betekenis van het gebied wegens de unieke verschijningsvorm vanuit historisch-ruimtelijk, stedenbouwkundig, functioneel en/of landschappelijk oogpunt
----	---

7.2 Toelichting en conclusie

I Cultuurhistorische waarden

De stedenbouwkundige structuur van De Laanhuizen is de uitkomst van een compromisloze introductie van de open verkaveling (strokenbouw) in Groningen. Deze verkaveling manifesteerde zich in eerste instantie op zeer terughoudende wijze in de naoorlogse delen van de wijken Kostverloren, Grunobuurt en de Rivierenbuurt. De gemeente stedenbouwer, G.B. Smid, die deze wijken ontwierp was ondanks zijn professionele belangstelling voor de actuele ontwikkelingen op het gebied van stedenbouw niet de meest progressieve ontwerper. Ir. P. Bügel daar in tegen was op het moment dat hij De Laanhuizen ontwierp volledig ingewijd in de meest recente stedenbouwkundige theorie.

II Intrinsieke stedenbouwkundige kwaliteit

De helderheid van de verkaveling van De Laanhuizen is op zichzelf niet afdoende om een samenhangende, integrale opzet te bereiken. De interne relaties tussen de groenstructuur, openbare ruimte, verkaveling en architectuur zijn zeer beperkt; op de schaal van de wijk is onvoldoende aansluiting gezocht bij de bestaande stad.

Het gebrek aan samenhang is binnen de grenzen van redelijke twijfel voor een groot deel te wijten aan het gebrek aan praktijkervaring van ontwerper Bügel. De Laanhuizen was zijn eerste zelfstandige stedenbouwkundige opdracht sinds zijn afstudeerexamen aan de TH-Delft.

III Stedenbouwkundige betekenis in ruimere context

Fysiek gesproken ligt de wijk volledig ingekapseld in een aantal bestaande structuren. Deze sterke begrenzing leidt enerzijds tot isolatie, anderzijds heeft het een beschermde werking.

In de ruimtelijke ontwikkeling van de naoorlogse stad neemt De Laanhuizen een speciale plek in. Voor de eerste maal in de woningbouwgeschiedenis van de stad werd een kleine maar volledige wijk door de particuliere sector ontwikkeld en gebouwd.

IV Gaafheid

In De Laanhuizen is geen grootschalige renovatie uitgevoerd, de architectuur is op de kleurstelling na, nog authentiek. De stedenbouwkundige onderlegger daarentegen is door enkele, relatief kleinschalige nieuwbouwplannen in beperkte mate gewijzigd.

V Zeldzaamheid

Binnen de Nederlandse ontwikkelingsgeschiedenis van verkavelingsmodellen is het naoorlogs deel van De Laanhuizen geen extreme innovatie, maar eerder een lokale uitzondering. De stroken en herhaalbare eenheden waaruit De Laanhuizen is opgebouwd zijn als het ware de verpersoonlijking van een vrije marktwerking *avant-la-lettre*. De directeur S&V formuleerde dat in een brief aan het college van Burgemeesters en Wethouders van 11 oktober 1960, toch net even anders: *'Bovendien was bij De Laanhuizen van invloed, dat ontwerp en uitvoering van het plan in veel sterkere mate dan elders in de stad een aangelegenheid was van de betrokken bouwondernemer(s). Aan het vrije spel van de maatschappelijke krachten kon daardoor geen grotere rol worden toegedacht.'*

8.0 Bijzondere architectonische objecten en ensembles

- **Onderwijscentrum Prof. Van der Leeuw, Verzetstrijderslaan 2**

Architect: E. de Haas (in dienst van de Gemeente Groningen)

Bouwjaar: 1955-61

n.b. Van het complex is op dit moment alleen de sporthal in gebruik door de HBO. Aan de voorgevel van het hoofdgebouw is een tegelmozaïek van *kunstenaar Jan van der Zee* bevestigd (1960). Bronzen beeld van *Wladimir de Vries* "Het denkstertje" uit 1960. Het gebouw vormt de ruimtelijke verbinding tussen de woonwijken en het stadspark.

Bijzondere stedenbouwkundige ensembles

- Wijkrand aan de Verzetstrijderslaan, hoge flats in een strak ritme en bijzonder geslaagd gerenoveerd door Patrimonium, goed voorbeeld van een open straatbeeld en tegelijkertijd een mooie begrenzing.

9.0 BIJLAGEN

**BIJLAGE 1 : dossier uitbreidingsplannen De Laanhuizen 1951-1975
zoals aanwezig in het DIV-archief van de dienst RO/EZ te Groningen, waaruit:**

Map: Bestemmingsplan De Laanhuizen; 1951-
1975
-1.777.811.22 U 52 Deel I zie II
wijziging uitbreidingsplan tussen de Friesestraatweg, het Hoendiep en de
spoorweg van Groningen naar Delfzijl.

-correspondentie over het plan aannemersbedrijf Jansen en Broek
-schetsplan De Laanhuizen, november 1955

- aangenomen en goedgekeurde plankaart 1956-57 en toelichting
- juistheid van C.B.S. onderzoek naar woningnood
- voltooiing straataanleg door de gemeente in 1960
- gronden voor de 1^e, 2^e en 3^e herziening (op onderdelen)

BIJLAGE 2: Literatuur

algemeen

- Boer, G.J. de, e.a., *Leefbaarheid in nieuwe wijken*, Bouw 1970, p. 691-692
- Boer, N. en Lambert, D., *Woonwijken: Nederlandse Stedenbouw 1945-1985*, Rotterdam 1987.

-Eijsbroek, H. e.a., *Groningse uitbreidingsplannen*, Publieke Werken 26^e jaargang no. 5, mei 1958.

-Kam, S. de., *Volkshuisvestingsbeleid na 1945*, Groniek, Gronings Historisch tijdschrift, no.75, 1981, p. 44-55.

-Keuzenkamp, W.A., *De bouwkunst van het hedendaagse Groningen*, Bouwkundig Weekblad 1958, p.145-171.

-Kroese-Duijsters, J.A.M. e.a., *Hebben naoorlogse woonwijken toekomstwaarde?*, E.v.. Stedenbouw en Volkshuisvesting 1992, extra nummer, p. 3-48.

-Klijn, E.H. (red.), *Profiel van naoorlogse wijken in Groningen, Een onderzoek naar de problemen van twaalf vroeg naoorlogse wijken in de gemeente Groningen*, Faculteit der Bouwkunde TU Delft, Delft 1989.

-*De stad vernieuwt, een nota over de bouw, verbouw en het gebruik van woningen in de jaren negentig*, Deel A: De Stad, Deel B: De naoorlogse wijken, Groningen (oktober) 1989.

-*De stad vernieuwt, een nota over de bouw, verbouw en het gebruik van woningen in de jaren negentig*, Deel A: De Stad, Deel B: van stad naar de wijk, Groningen (februari) 1990.

de wijk

-Beusekom, H.G., *Een nieuw begin*, in: *Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedenbouw*, jrg. 26, 1945.

-Dix, H.J., *Voorzieningen in de arbeiderswoning*, in: *Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedenbouw*, jrg. 37, nr. 12, december 1956, p. 214-218.

-Eesteren, C. van, *De conceptie van onze hedendaagse nederzetting en cultuurlandschappen, hun verschijningsvormen en uitdrukking*, inaugurele rede, uitgave van TH Delft 1938.

-Froger, J.H., *Het domein van de stedenbouw*, inaugurele rede, uitgave van TH Delft 1948.

-Hacquebord, L.T. en Overbeek, R.M.H., *Wijkbeschrijving Grunobuurt* in het kader van het MIP, uitgave dienst RO/EZ, ongedateerd.

-Niemeijer, J.A., *Bouwen aan een plan, 25 jaar Buro Bügel/ Van de Dijk bv*, Haren 1980.

-*Stedenbouw in Nederland, Vijftig jaar Bond van Nederlandse Stedenbouwkundigen*, Walburg Pers, Zutphen 1985.

-Stroink, R. (red.), *Ir. J.H. van den Broek, Projecten uit de periode 1928-1948*, Delft 1981.

-Technische Hogeschool te Delft, *Programma van de lessen voor het studiejaar 1950-1951*, Delft 1950.

-Technische Hogeschool te Delft, *Programma van de lessen voor het studiejaar 1951-1952*, Delft 1951.

-Technische Hogeschool te Delft, *Programma van de lessen voor het studiejaar 1952-1953*, Delft 1952.

-Tijen, W. van, *Eenige opmerkingen over wijkgroote en systematiek van wijkindeling*, in: *Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedenbouw*, jrg. 27, 1946.

-Valk, A. van der, *Het levenswerk van Th. K. van Lohuizen 1890-1956, De eenheid van het stedenbouwkundig werk*, Delft 1990.

.

BIJLAGE 3: geraadpleegde archieven

Gemeente archief Groningen:

- werktekeningenarchief
- archief dienst Stadontwikkeling en Volkshuisvesting
- archief provinciale commissie voor de Wederopbouw
- fotoarchief

DIV archief dienst RO/EZ Groningen:

- bestemmingsplannen dossiers

Archief afdeling Monumenten dienst RO/EZ Groningen:

- fotomateriaal afkomstig van afdeling Ruimtelijke Plannen
- maquettes uitbreidingsplannen

BIJLAGE 4: lijst van afbeeldingen

Afbeelding 1 'luchtfoto De Laanhuizen'.

Door Aerophoto Eelde, aanwezig in de mediatheek van de dienst RO/EZ Groningen.

Afbeelding 2 'het zuidelijk stadsdeel, detail van Topografisch-Militaire kaart, 1864', afkomstig uit: *de Gemeenteatlas van de provincie Groningen*, samengesteld door J. Kuyper, Leeuwarden 1979.

Afbeelding 3 'plan van uitbreiding (1906)', afkomstig uit : *Tien grote plannen voor Groningen, 1608-1995*, H.G. Hurenkamp, Assen 1995, p. 14.

Afbeelding 4 'detail uitbreidingsplan Schut', 1932, afkomstig uit : *Tien grote plannen voor Groningen, 1608-1995*, H.G. Hurenkamp, Assen 1995, p. 22.

Afbeelding 5 'structuurplan 1950', afkomstig uit: *Tien grote plannen voor Groningen, 1608-1995*, H.G. Hurenkamp, Assen 1995, p. 24.

Afbeelding 6 'schetsplan De Laanhuizen, 1955, algemene plankaart', afkomstig uit: bestemmingsplannen dossier 1951-1975, DIV-archief van de dienst RO/EZ Groningen.

Afbeelding 7 'Maquette De Laanhuizen, 1955', afkomstig uit: voormalig fotoarchief afdeling Ruimtelijke Plannen, nu in archief afdeling BW&M van de dienst RO/EZ Groningen.

Afbeelding 8 'plankaart De Laanhuizen, 1956, algemene plankaart', afkomstig uit: bestemmingsplannen dossier 1951-1975, DIV-archief van de dienst RO/EZ Groningen.

Afbeelding 9 'stedenbouwkundige structuur De Laanhuizen', algemene basiskaart van de stad, opgemaakt door de afdeling Landmeetkunde van de dienst RO/EZ Groningen.

BIJLAGE 5: Noten

---

¹ Het structuurplan van 1950 is een door de dienst S&V opgesteld werkdocument, dat nooit is voorgedragen aan het College van B&W of aan Gedeputeerde Staten; hoewel het College in 1952 de toenmalige directeur S&V verzocht het plan voor te dragen. Op dit verzoek werd pas in 1958 officieel en afwijzend gereageerd door de directeur S&V. Het structuurplan had een vertrouwelijke, interne status en werd gebruikt als kader voor diverse onderzoeken die uiteindelijk leidden tot een stedenbouwkundig ontwerp voor de naoorlogse uitbreidingswijken. Juridisch gezien zijn deze uitbreidingsplannen ontwikkeld onder het in 1940 goedgekeurde plan van uitbreiding, wat een aanpassing was van het sinds 1928 vele malen bijgestelde uitbreidingsplan opgesteld door Berlage en Schut.

---

2 Citaat afkomstig uit 'Bouwen aan een plan', J. A. Niemeijer, 1980.

³ Citaat afkomstig uit: *Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedenbouw*, 37^e jrg., nr.12, december 1956, p. 211.

4 J.J. Vriend, 'Reflexen', 43.

⁵ Zie artikel van G.B. Smid in *Bouw* 1951, p. 450-464, van Ir. J. de Ranitz in *Bouw* 1954, p. 895-904 en van W.A. Keuzenkamp in *Bouwkundig Weekblad* 1958, p. 145-171.

6 Meihuizen-ter Brake, J., *Voorzieningen in de arbeiderswoning*, in: *Tijdschrift voor Volkshuisvesting en stedenbouw*, jrg. 37, nr. 12, december 1956, p. 210-214.

7 *Bouwen aan een plan*, 25 jaar Buro Bügel/Van de Dijk bv 1980, p. 5.

8 Ir. J.H. van den Broek, *Projecten uit de periode 1928-1948*, Delft 1981, p. 15.

9 Dr. E.J. Haslinghuis, 'Bouwkundige Termen, verklarend woordenboek der westerse architectuurgeschiedenis', Houten 1986, p. 83.

10 Citaat afkomstig uit een interview met Ir. J. van de Dijk door Nina Eggens en Iris van de Veen op 23-11-1999.